

SZABÓ GÁBOR

Egy versküldemény mellé

PETRI GYÖRGY UTOLSÓ TANDORI-VERSE

A *Búcsúsorok Dezsőnek* című vers nemrégiben került elő Petri György hagyatékából, alighanem a költő utolsó alkotásainak egyike. Írásom címéül pedig a költő egy másik – a pálya első szakaszában íródott, a *Körülírt zuhanásban* napvilágot látott – versének címét választottam, mégpedig két okból is.

Egyrészt jelezni szeretném, hogy ez a *Búcsúsorok...* mellé kapcsolt szöveg csupán egyszerű melléklet a vershez (eltekinthető most attól a jelentős különbségtől, hogy Petri 1974-ben megjelent, ars poeticus művének egyik leleménye éppen a tárgy és a körülírás, a lényegi és a mellékes, az esszencia és pótlék egymásba játszatása, egyenrangúsítása), másrészt pedig azt is jelezni szerettem volna a címválasztással, hogy a kései vers szintén valamiféle visszatekintőlegesen önértelmezés, poétikai és etikai önjellemzés: ezúttal a Tandorihoz és az elmúláshoz fűződő viszony hangsúlyos rögzítésén keresztül.

A közösnek tekintett irodalomtörténeti hely kijelölését („ikercsillagok valánk”) a Petritől megszokott módon persze nyomban az állítás elbizonytalanítása, a definíció nem megoldásként, hanem problémaként történő továbbgondolása követi az *egylényegűség* és a *hasonlóság* hitvitákat megidéző terminusainak ironikus meglebegtetésével, ami egyszersemind a kánonképzés hasonlóan hitbéli meggyőződéseken és előfeltevéseken nyugvó folyamatára is rávicsel. Hogy aztán a következő sorok egy újabb logikai csavarral – az eltérő érték- és életvilágokat viszonylagosító számos nagyszerű Petri-vers eljárásaihoz hasonlóan – elhárítsák, de legalábbis a kérdező és a megszólított szempontjából közömbösnek ítélik az egész felvetett problémát. Ráadásul – újabb csavar – nem kevés malíciával a szörszálhasogató kritikusok, és a *nyálás* olvasók illetékességi körébe utalva a további töprengést, tulajdonképpen már jó előre ostobaságnak is minősíti a lehetséges megoldások mindegyikét.

Petri és Tandori poétikai kapcsolatának dokumentálása-elemzése korántsem újkeletű vagy meglepő szempontja a szakirodalomnak. Várady Szabolcs 1972-es, *Két költőt* bemutató kettős portréjától mondjuk Margócsy István 2014-ben íródott *Petri és/vagy Tandori* című tanulmányáig alighanem irodalomtörténeti konvenciónak minősül az a felismerés, hogy az 1960-as, '70-es években induló költészeti megújulásnak két olyan kulcsszereplőjéről van szó, akik talán legradikálisabban bontották le a költői beszéd megszokott normáit, utasították el a költő-szerep normatív koreográfiáit, s akiknek jelentősége és hatása e líratörténeti fordulat következményeiben a mai napig tetten érhető. (Noha – amint erre Margócsy is felhívja a figyelmet – e közös tagadás negativizmusából, a romantikától örökölt szubsztanciális költői személyiség szétrobbantásából meglehetősen eltérő, egymással több szempontból is csak perifériálisan összekapcsolódó költői folyamatok bontakoztak ki.)

S hogy mindez Petri (ön)szemléletében a *Kritikasterek zoldos hadától* függetlenül is bizonyosságként volt jelen, azt Tandorihoz címzett számos verse és egyéb, elemző jellegű

megnyilatkozása egyértelműen bizonyítja. Ismert, hogy Petri gyakran alkalmazta verscím-ként a megszólítást, és ezzel együtt az épp-most-történő események közös megvitatását imitáló versformát, amely egyszerre nyújtott lehetőséget értékvilágok, nyelvi formák ütköztetésére, az adott probléma eltérő megközelítési lehetőségeinek demonstrálására, a pillanat illékonyágát megragadó játékos kísérletezésre, és tette lehetővé a személyesség, a „korhangulat „belterj” érzékeltetésének retorikai játékait. A megszólítottak nem csupán a szűkebb-tágabb baráti kör tagjai, mint Nagy Bálint, Radnóti Sándor, Várady Szabolcs vagy Kornis Mihály, hanem a lírai vagy filozófiai tradíció olyan képviselői, akikkel – mint pl. Heidegger, Wittgenstein, Lukács, Petőfi vagy József Attila – Petri versszövegei szintén meglehetősen közvetlen tónusú párbeszédet kezdeményeznek. (Látványos és esszenciális példája ennek többek között az *Álljon meg a menet!* című vers.) Figyelemre méltó, és alighanem a költői önértelmezés egyik (mennyiségi) mutatója, hogy az ilyen típusú versek közt kiemelt számban találhatunk Tandorihoz írott költeményeket. A *Körülírt zuhanás*-kötetben már olvasható egy *T.D.-höz* című vers, és ugyanezen a címen az utolsó művek közt is találunk egy újabb költeményt. Az *Örökhétfő* szamizdat kiadásában megjelent *T.D.-nek és az Amíg lehetben lévő Te temes a corpusunk (T. D.-nek, 60. születésnapjára)* című versektől a *Következetesség* címet viselő bökvers frivol önjellemzéséig, mely szerint „Gyuri nagyon undorító, nem áll távol Tandorító’”, tulajdonképpen az életmű egészében ritmikusan vissza-visszatérő hommage-ok emlékeztetnek a pályatárs iránti figyelem folyamatos jelenlétére. Bőséggel lehetne idézni azokból a levelekből és interjúkból is, amelyekben Petri az idősebb költő iránti nagyrabecsülését fogalmazza meg. „Saját nemzedékemből – írja például egy 1977. november 21-én keltezett levelében – engem kizárólag Tandori érdekel. (Várady Szabolcs érdekelne még – ha lenne mit olvasni tőle.) Tandori az egyetlen nagy formátum ma, aki tényleg *működik* a pályán. Ő neki sikerült – a maga számára folytatható formá(ka)t kialakítani.” Az 1994-ben Tandorival készített interjújában Petri azt is láthatóvá teszi, hogy mély és érzékeny olvasója az életműnek – Tandori pedig látható örömmel nyugtázza a művészetére finoman rezonáló kérdéseket és észrevételeket. (Nem mellesleg, *Gyagya rázatok Gy. számára* címmel Tandori is megírta a maga Petri-versét, sőt *Isten velem, veled* című tanulmányában méltatta líráját. A *Búcsúsorok Dezsőnek* címválasztása akárha erre adott válasz, egy valaha megkezdett párbeszéd folytatása lenne. Ezzel a megoldással élt egyébként Petri akkor is, amikor *Radnóti Sándorhoz* című versének első soraival egy Radnóti-tanulmány felvetésére válaszolt.)

Nos, ennek a pálya egészén átvonuló – mozaikosan felvázolt – ívnek szép záródarabja a *Búcsúsorok Dezsőnek*, amelyet a ténylegesen örökre szóló búcsú véglegessége és megmásíthatatlansága tesz különösen megrázóvá, illetve az, hogy a vers mint el *nem küldött levél* (hogy egy másik Petri-mű címével jellemezzem a *Búcsúsorok...-at*), majd’ két évtizedes késéssel kerül most címzettje kezébe.

Mindenesetre e fundamentális kapcsolat létezéséről való közös tudás rögzül a vers sorai közt, amely – a mind Petrit, mind Tandorit mélyen befolyásoló Wittgensteinnel szólva – nem elbeszélhető, csupán megmutatható, s amelynek kritikai megfogalmazási kísérletei talán ezért is minősülnek hiábavaló próbálkozásnak a költemény intenciói szerint. A vers folytatása újabb regiszterváltáson keresztül gyorsan ellenpontozza is a filológia elméleti terméketlenségét, mégpedig egy igencsak gyakorlati tevékenységgel, az alkoholfogyasztás élvezetével állítva szembe. Teória és praxis, szellem és test, metafizika és fizika, végső soron a „fent” és a „lent” határvonalainak ironikus ütköztetése és összemosása ezúttal is a hierarchikus értékvi-

szonyok kifordításával, az *Örökhétfő*-kötettől felerősödő karneváli-groteszk szemlélet és nyelvhasználat érvényesítésével jár együtt. Az esztétikai, filozófiai problémák komolynak tűnő felvetésével gyakran indító Petri-versek minden esetben – ezúttal is – valamiféle nyelvi regiszterváltás, a nézőpont kimozdításának ironikus gesztusával siklatják ki a verskezdet gondolatiságát, hogy a mindennapok életgyakorlatával szembesítve és abban feloldva végül mégis egy új filozófiai minőséget teremtsenek annak romjaiból.

Az alkohol most egyszerre kapcsolódik az élvezethez, a közösségi lét hedonisztikus megéléséhez és a kollektívum keretezéséhez, illetve a halál képzetéhez. A régmúlt kocsmaszta-
lok, a neves nyelvészekből (Kniezsa István, Antal László, Zsilka János, Telegdi Zsigmond) verbuválódó hajdani asztaltársaságok megidézése az eltűnt idő foszlékony emlékképeként rögzíti a pusztulás elkerülhetetlenségét. És ha már foszlékonyosság, alighanem épp e tünékeny idő, illetve a bizonytalanná oldódó emlékezés példás, jóllehet nyilván nem akaratlagos demonstrációja az a névelírás, amellyel Petri Marticskó *Barnaként* idézi meg Marticskó *József* klasszika-filológus alakját.

A filológiai relativizmust, illetőleg a pusztulás és az élvezet egybelátását a *Búcsúsorok...* zárata az etikai választás egyetlen lényegesnek tekintett kérdése felé lavírozza. A „választás lehetősége”, illetve a döntéshez szükséges szilárd morális alapok hallgatólagos feltételezése – a vers elején elnapolt kanonizációs kérdés egy lehetséges megoldásként – így végül az esetlegességeken túli bizonyosság legfontosabb közös fundamentumaként sejlik fel.

A verszárlat a „sok nevű egy Úr” dicséretén keresztül úgy idézi újra vissza a *homouision* – *homoiusion* kérdéskörét, hogy általa a vers szintén több-nevű megszólítottja válik eme ironikus szakralizáció tárgyává. A kezdet és vég nyelvi-formai összejátszása gyakori megoldás Petri verseiben; az önmagát megszüntető, relativizáló vagy újabb gondolati spirálra állító szerkezet ezúttal is az evidenciák hiányát egyetlen evidenciaként értelmező világkép (© Radnóti Sándor) metaforája. A lehetőségeket egymás ellen kijátszó, s így állandó vibrálásban tartó verstechnika ezeken az áttűnéseken keresztül mintha saját szerkezetét is a végső összeomlás peremén egyensúlyozná. (Petri *Összeomlás* című 1967-es verse nagyon sok tekintetben, így pl. a nyelv és a forma szétesését imitáló versbeszéd poétikai eljárásainak tekintetében is megelőlegezi a későbbi életmű szemléletének és megoldásainak számos elemét.)

A vers utolsó sorának pohárköszöntője mindezek után úgy lesz a közösség felvállalásának baráti gesztusa és jele, hogy egyszerre kapcsol vissza a mámor és – a *keserű* jelzőn keresztül – a halál motivikus versbéli jelenlétéhez is. Visszamenőleges hatállyal sem rendezi tehát formállogikai rendbe a költemény egymással polemizáló rétegeit, heterogén regisztereit, sőt azok sűrűtményeként hagyja nyitva a verset. A méregpohárra történő lehetséges utaláson keresztül ráadásul finoman visszakapcsol az 1993-as *Sár*-kötetben megjelent *Egy törvényre* című vers utolsó, a bürokpohár esetleges maradékát firtató soraihoz is: „nem maradt egy kerty/véletlenül a bürokpohár alján?//Elszopogatnám.”

Csaknem két évtized múltán, a *Búcsúsorok Dezsőnek* egy utolsó koccintás volt ezzel a pohárral.